

Daryna Kharuk¹

Wpływ Euromajdanu i Rewolucji Godności na tworzenie nowych mediów na Ukrainie

Streszczenie

Transformacja krajobrazu medialnego na Ukrainie nie jest procesem łatwym. Jednocześnie zmiany te są bardzo duże i nieodwracalne – podobnie jak zmiany w społeczeństwie ukraińskim. Niniejsza praca porusza problematykę dotyczącą obecnego krajobrazu medialnego Ukrainy i czynników, które mają na niego wpływ. Podjęto w niej kwestie związku mediów z wydarzeniami Euromajdanu i Rewolucji Godności, a także kryzysu tożsamości, który doprowadził do wydarzeń 2013–2014 r. na Ukrainie. Rola środków masowego przekazu w demokratycznych rewolucjach na Ukrainie jest bardzo ważna. Zmiana pozycji mediów, wpływ oligarchów i opór pracowników mediów – to wszystko było częścią rewolucji, która zmieniła nie tylko ukraińskie społeczeństwo, ale także środki masowego przekazu na lepsze. Dziennikarze jako osoby publiczne byli aktywnymi uczestnikami rewolucji i stali blisko jej początków. Co prawda miało to swój wpływ na specyfikę pracy dziennikarzy, którzy musieli działać w ekstremalnych warunkach, najpierw podczas Rewolucji Godności, a później transmitując wydarzenia na Krymie i wschodniej Ukrainie.

Wydarzenia Euromajdanu całkowicie zmieniły sytuację, kładąc kres kryzysowi samoidentyfikacji narodowej. Media nie tylko relacjonowały, ale także tworzyły te zmiany, równocześnie doświadczając restrukturyzacji. Pojawił się nowy typ mediów – tworzony przez zwykłych ludzi, którzy korzystając ze swoich profilów na portalach społecznościowych, upowszechniali informacje o wydarzeniach, komentowali i dzielili się refleksjami.

Słowa kluczowe: krajobraz medialny, Euromajdan, Rewolucja Godności, online media, wojna hybrydowa, nadawanie publiczne, telewizja internetowa, media społecznościowe

¹ Daryna Kharuk, Wydział Anglistyki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Grunwaldzka 6, 60-780 Poznań, e-mail: daryna.kharuk@gmail.com, nr ORCID: 0000-0001-8361-0880.

Wstęp

Media są integralną częścią życia współczesnego społeczeństwa. Sprawując kontrolę społeczną, wpływając na kształtowanie opinii publicznej, rozpowszechniając wiedzę, informując społeczeństwo o wydarzeniach, pełnią ważne funkcje utrzymywania i wzmacniania relacji społecznych. Obecnie media na Ukrainie coraz częściej wpływają na różne aspekty życia społecznego. Socjalizacja współczesnego człowieka nie może być rozpatrywana bez uwzględnienia ich oddziaływania. Tworzenie norm moralnych, wzorców zachowań społecznych, wartości, ideałów odbywa się w przestrzeni społeczno-kulturowej, w której media odgrywają niezwykle ważną rolę.

Związek mediów z wydarzeniami w latach 2013–2014 nazywanych „Euromajdanem” i „Rewolucją Godności” jest olbrzymi. Wydarzenia te były narodowo-patriotyczną wypowiedzią przeciwko tyranii władz i instytucji państwowych, a także potwierdzały europejski wektor ukraińskiej polityki zagranicznej. W rezultacie ujawniło się wiele poważnych problemów społecznych – poszukiwanie własnej tożsamości narodowej i tworzenie ukraińskiej idei politycznej. Ten problem stał się szczególnie aktualny w kontekście procesów integracji europejskiej. Publiczne zapotrzebowanie na obiektywne wyświetlenie zdarzeń Euromajdanu i Rewolucji Godności trwale zmieniło krajobraz medialny kraju. Celem artykułu jest omówienie tych zmian, a zwłaszcza powstawania nowych, nietradycyjnych mediów, które istniały wyłącznie w Internecie i w wielu wypadkach były tworzone przez dziennikarzy amatorów.

Sytuacja społeczno-polityczna i media na Ukrainie przed wydarzeniami Rewolucji Godności

Kluczowe wydarzenie w historii współczesnej Ukrainy – uzyskanie niepodległości w 1991 r. – oznaczało przejście od systemu totalitarnego do demokracji. Wpłynęło ono na wszystkie aspekty życia państwa, w tym na sferę informacji. Wprowadzenie mechanizmów rynkowych pozwoliło podmiotom medialnym przejść w inną formę własności – prywatną. Ponadto w procesie stanowienia prawa przyjęto szereg ustaw regulujących działalność ukraińskich mediów. To radykalnie zmieniło krajobraz medialny Ukrainy, pozwoliło rozwijać się konkurencji, korzystać z wolności słowa i uwolnić się od sowieckiej cenzury.

Kwestie polityczne mają największy wpływ na sytuację w mediach, ponieważ przyjęcie tych ustaw stało się fundamentem dla regulowania

stosunków w sferze informacyjnej, realizacji praw konstytucyjnych do wolności słowa, wolnego wyrażania poglądów i przekonań, gromadzenia, przechowywania, wykorzystywania i rozpowszechniania informacji ustnie, pisemnie lub w każdy inny sposób (Конституція України: ст. 32).

Duży wpływ na sytuację w mediach miało też ratyfikowanie ważnych umów międzynarodowych z zakresu wolności obiegu informacji: Powszechnej deklaracji praw człowieka i obywatela (art. 19 – O wolności wyrażania myśli i wolności informacji) (Universal Declaration of Human Rights: art 19), Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (art. 15 odnosi się do praw autorskich) (DzU 1977: 38/169), Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (art. 1 – prawo do posiadania własnych poglądów) (DzU 1977: 38/167).

Ratyfikacja tych dokumentów pozwoliła każdemu obywatelowi Ukrainy podejmować prywatną decyzję o tworzeniu niezależnych mediów. Dla implementacji tych praw przyjęto szereg innych ustaw: o drukowanych środkach masowej informacji (prasie) na Ukrainie (BBP 1992: 1/1), o informacji (BBP 1992: 48/650), o informacji naukowo-technicznej (BBP 1992: 33/345), o radiu i telewizji (BBP 1993: 10/43), o prawie autorskim i prawach pokrewnych (BBP 1993: 13/64), o agencjach informacyjnych (BBP 1995: 13/83), o reklamie (BBP 1996: 39/181), o wydawnictwach (BBP 1997: 32/206). Na transformację mediów wpłynęły także ustawy o tajemnicy państwowej (BBP 1994: 16/93) oraz o zasadach informowania o działalności organów państwowych na Ukrainie przez środki masowej informacji (BBP 1998: 49/299). Odrębne przepisy funkcjonowania mediów znalazły się w Kodeksie cywilnym i Kodeksie karnym Ukrainy.

Jednocześnie w latach 1991–2012 sytuacja w ukraińskiej przestrzeni medialnej pozostaje niejednoznaczna. Z jednej strony ustawodawstwo Ukrainy w sektorze mediów zajmuje jedno z pierwszych miejsc w WNP pod względem liczby i jakości dokumentów regulacyjnych. W związku z tym działalność systemu medialnego na Ukrainie jest dobrze uregulowana i powinna pozwalać na skuteczne nadawanie. Z drugiej strony istniejące zapisy prawne nie dają oczekiwanych rezultatów w praktyce – są stosowane wybiórczo lub zupełnie ignorowane.

Uwarunkowania ekonomiczne miały duży wpływ na przestrzeń medialną. Jedną z ważnych kwestii jest to, że znaczna liczba środków masowego przekazu podlega tej lub innej grupie finansowo-politycznej. Dla większości tych grup media nie są biznesem, ale sposobem wpływu na opinię publiczną. Ponadto rentowność mediów nie zawsze jest priorytetem dla właścicieli – na dziennikarza łatwiej jest wywierać wpływ, gdy

ma on świadomość, że wynagrodzenie bezpośrednio zależy nie od odbiorców i reklamy, ale od wkładu właściciela mediów.

Praktycznie każdy wpływowy oligarcha na Ukrainie jest potentatem medialnym. Ugrupowania finansowe i polityczne potrzebują mediów nie po to, by osiągnąć zysk finansowy czy utrzymać konkurencję, a w dużo bardziej pragmatycznym celu – aby wpłynąć na elektorat. Możliwość oddziaływania na ogromną liczbę ludzi daje znaczącą przewagę na arenie politycznej. W rękach Rinata Achmetowa, Igora Kołomojskiego, Dmitrija Firtasza, Siergieja Lewoczkina, Wiktora Pinczuka i innych skoncentrowane są popularne kanały telewizyjne, stacje radiowe, media internetowe i gazety. Niestety, większość z tych oligarchów jest prorosyjska.

Sytuacja ta prowadzi do rozpowszechnienia takiego zjawiska jak ukryta reklama. W tych okolicznościach wiele krytycznych materiałów umieszczonych w mediach nie jest wskaźnikiem wolności słowa, ale realizacją zamówień założycieli lub sponsorów, np. w celu zniszczenia konkurentów biznesowych lub politycznych. Interesy społeczeństwa przestają być zatem priorytetem.

Oprócz ukrytych reklam ukraińskie media pozostawały pod wpływem innego zjawiska – temników. Temnik – to dyrektywny dokument tworzony dla ukraińskich mediów istniejący w latach 2001–2004, który zawierał szczegółowe instrukcje, w jaki sposób powinny być podane wydarzenia polityczne na Ukrainie w wiadomościach. Nazwa „temnik” pochodzi z oryginalnego tytułu tego dokumentu, terminu „tematy tygodnia”, stworzonego na początku 2000 r. w Rosji przez technologów politycznych. Ważne jest to, że temniki nie są zaleceniami, mają znacznie więcej wspólnego z zamówieniami (Kiniani 2002: 46).

Krąg osób, które otrzymały temniki, był ograniczony do wyższego kierownictwa mediów i redaktorów naczelnych. Wdrażanie „zaleceń” było sankcjonowane obawami przed ciągłymi kontrolami ze strony państwowych instytucji (takich jak administracja podatkowa) i odebraniem pozwolenia na nadawanie. Pracownikom kanału telewizyjnego, którzy nie stosowali się do „zaleceń”, grożono obniżeniem pozycji, a nawet utratą pracy. Wywiady z dziennikarzami przeprowadzone przez Human Rights Watch pokazują, że temniki miały na celu ukazywanie wydarzeń w taki sposób, aby prezydent Leonid Kuczma, szef administracji prezydenta Wiktor Medvedczuk i członkowie Zjednoczonej Socjaldemokratycznej Partii Ukrainy byli przedstawiani w dobrym świetle, a negatywne lub niejednoznaczne informacje na ich temat zminimalizowane lub pomijane. Z drugiej strony, komunikaty prasowe miały przedstawiać negatywne lub niewłaściwe informacje o opozycyjnych politykach

i partiach lub ignorować wszelkie wydarzenia związane z opozycją (*Human Rights Watch* 2003: 13–16).

Pomimo że władze nie przyznawały się do odpowiedzialności za temniki (a nawet nie potwierdzały samego ich istnienia), instrukcje zawarte w temnikach były wyraźnie obliczone na korzystne przedstawienie w wiadomościach prezydenta Leonida Kuczmy i jego zwolenników. Anonimowa natura temników pozwoliła zarówno autorom, jak i osobom odpowiedzialnym za politykę państwa w mediach zaprzeczyć ich istnieniu. Śledztwo, które badało tę kwestię po pomarańczowej rewolucji, nie znalazło dowodów, które bezpośrednio łączyłyby Leonida Kuczmę lub Wiktora Medvedczuka z tworzeniem temników (Довженко 2018). Po pomarańczowej rewolucji i związanej z nią zmianie politycznej, w listopadzie 2004 r. praktyka „temników” została zatrzymana.

Budowanie nowej rzeczywistości w dziedzinie mass mediów stało się trudnym zadaniem również ze względów psychologicznych. Sowiecka przeszłość pod wieloma względami zdeformowała Ukrainę. Izolacja informacyjna i fizyczna w czasach sowieckich doprowadziła do moralnego upadku sfery publicznej, jak również całkowitego zniszczenia przez państwo radzieckie oznak praworządności. Czynniki te miały głęboki wpływ na mentalność całego narodu, a więc na wszystkie sfery działalności państwa – ścieżki politycznego i gospodarczego rozwoju, pozycjonowanie siebie na arenie międzynarodowej i oczywiście kulturę działalności środków masowego przekazu i ich postrzeganie przez obywateli.

Zmiana tożsamości z „radzieckiej” na „ukraińską” odbywała się w niektórych strefach bardzo opornie, i można to wyraźnie zobaczyć na przykładzie kwestii językowej. W ostatnich sowieckich dziesięcioleciach pojawiała się coraz większa liczba ludzi, którzy w paszportach i spisach powszechnych byli Ukraińcami, ale deklarowali, że ich ojczystym językiem jest rosyjski – język prestiżu społecznego i lojalności politycznej w ukraińskiej SRR i większości innych części Związku Radzieckiego. Oczywiście w tych warunkach wiele mediów pozostało przy języku rosyjskim. Aby zaradzić tej sytuacji, przyjęto nową wersję ustawy o radiu i telewizji (2006), w której zastrzeżono, że udział języka ukraińskiego w transmisji kanałów krajowych powinien stanowić nie mniej niż 75% czasu antenowego.

Następna kwestia, która wpłynęła na rozwój mediów, dotyczy technologii – wszystkie transformacje były uzależnione od udostępnienia odbiorcom odpowiednich narzędzi, a więc telewizji cyfrowej i satelitarnej, cyfrowego radia, Internetu, sieci komórkowej. Duży wpływ na kształtowanie się krajobrazu medialnego ma zacieranie granic pomiędzy

różnymi typami mediów, czyli konwergencja. W dziedzinie technologii informacyjnych zniknęły granice między telekomunikacją, radiem, telewizją i innymi mediami. Dla przykładu spora liczba wydań prasowych zachęca czytelników do czytania prasy za pomocą nowych technologii, funkcjonując jednocześnie w wydaniu papierowym, online oraz poprzez aplikacje na telefony komórkowe.

Pomimo pewnych stałych światowych tendencji, które uwarunkowane są czynnikami ekonomicznymi i technologicznymi, na ukraińskim rynku medialnym zasadnicze zmiany w strukturze korzystania z różnego rodzaju mediów w okresie niepodległości realizowane są powoli. Powodem tego jest brak funduszy uniemożliwiający wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii oraz konserwatywna postawa samych obywateli w stosunku do źródeł informacji.

Przestrzeń medialna w czasach Majdanu

W latach 2010–2013 Ukraina była zaniepokojona kolejnym kryzysem tożsamości. Sytuacja niestabilnej identyfikacji społeczeństwa ukraińskiego polegała na tym, że część społeczeństwa dążyła do członkostwa w Unii Celnej (Euroazjatycka Unia Celna – międzynarodowa umowa o powstaniu jednej przestrzeni celnej podpisana przez Rosję, Białoruś i Kazachstan), a część popierała rozwój Ukrainy w kierunku Unii Europejskiej. Ten społeczny rozłam w orientacjach geopolitycznych był rezultatem wyraźnej prorosyjskiej polityki ówczesnej władzy i proeuropejskiej orientacji dużej części społeczeństwa (zwłaszcza z regionów zachodnich).

Na kształtowanie się współczesnej tożsamości ukraińskiej miały wpływ zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Najskuteczniejszym sposobem na podważenie ukraińskiej tożsamości było uzyskanie wpływu na przestrzeń informacyjną i medialną. Jak zauważyli S. Grabovsky i I. Losew, „większość środków masowego przekazu na Ukrainie, przede wszystkim telewizja, nie działa dla stanowienia państwa, lecz funkcjonuje niszcząc naród. Całkowita dominacja (dez)informacji jest przekształcana w polityczną, ekonomiczną, ideologiczną dominację” (Грабовський, Лосев 2013).

Rosyjskie media wytrwale i konsekwentnie deformowały świadomość milionów ukraińskich czytelników i widzów, konstruując rosyjską wizję wydarzeń politycznych w Rosji i na Ukrainie, manipulując nastrojami wyborczymi sąsiadów, a nawet światopoglądem Ukraińców. „Trzeba przyznać smutny fakt: miliony ukraińskich mózgów są kontrolowane z zagranicy. Odpowiedzialność za to ponoszą wszystkie reżimy w nie-

podległej Ukrainie, ponieważ nikt nie podejmował aktywnych prób zmniejszenia tej kompleksowej zależności informacyjnej Ukrainy” (Грабовський, Лосєв 2013).

W listopadzie 2013 r. rząd ogłosił anulowanie podpisania układu o stowarzyszeniu między Ukrainą a UE. W reakcji na to kilkuset studentów wyszło na główny plac kraju w pokojowym proteście, wyrażając pragnienie utrzymania kierunku proeuropejskiego. Władze wraz z siłami wyspecjalizowanej jednostki milicji ukraińskiej podległej Ministerstwu Spraw Wewnętrznych „Berkut” próbowały powstrzymać protest. Bijąc protestujących studentów, władza przekroczyła granicę ludzkiej godności. Dlatego wydarzenia z listopada 2013 r. – lutego 2014 r. nazywane są również rewolucją godności. Demonstracje stały się nowym etapem w samorealizacji współczesnego społeczeństwa ukraińskiego, transformacji jego tożsamości. Według M. Stepiko „dyskurs tożsamości jest szczególnie istotny w społeczeństwach «podzielonych», jakim niestety jest dziś Ukraina. Tutaj problem tożsamości stał się najważniejszym uzasadnieniem priorytetu pewnych wartości społecznych” (Степико 2011: 326).

W kulminacyjnym okresie rewolucji godności – strzałów do protestujących w Kijowie w lutym 2014 r. – dla milionów Ukraińców nastąpił czas świadomego wyboru tożsamości, przejścia od kryzysu do wyraźnej samoidentyfikacji jako obywatela swojego kraju i jako przedstawiciela narodu. Właśnie wtedy, jak zauważył jeden z uczestników Majdanu: „Pokonaliśmy granicę psychologiczną. Wyrzuciliśmy «cara» z głowy. I stworzyliśmy Ukrainę w swoich głowach” (Міков 2015).

Oczywiście to, co działo się w tym czasie z mediami ukraińskimi, które, jak wiadomo, nie tylko odzwierciedlają, ale także tworzą rzeczywistość, było mocno uwarunkowane sytuacją społeczną. Ludzie odczuwali brak obiektywnych i wiarygodnych informacji. Oznacza to, że ukraińskie media, podobnie jak społeczeństwo i państwo, również doświadczyły kryzysu tożsamości. W związku z tym okres Euromajdanu był procesem restrukturyzacji społeczeństwa, a tym samym restrukturyzacji mediów. Nierosyjskie media stały się dla ukraińskiego społeczeństwa prawdziwym źródłem, z którego można było uzyskać wiarygodne, obiektywne informacje. Co więcej, w okresie Euromajdanu ukraińskie dziennikarstwo stało się empatyczne, nie tylko w rzetelny sposób przedstawiało bieżące fakty i zjawiska, ale także aktywnie współdziałało i tworzyło wydarzenia. Ostatecznie nie jest to zaskakujące, ponieważ psychologowie ustalili ścisły związek między identyfikacją a empatią. Wiadomo, że w okresie masowych protestów i oporu cywilnego dwóch dziennikarzy zginęło w trakcie wykonywania obowiązków zawodowych, a 160 zostało rannych (*Інститут масової інформації* 2014).

Euromajdan zmienił ukraiński krajobraz medialny. W okresie od listopada 2013 r. do lutego 2014 r. media ukraińskie stały się kanałami komunikacji, które aktywnie wpłynęły na kształtowanie tożsamości ukraińskiego społeczeństwa. Wołodimir Kulik uważa, że to w dużej mierze media „tworzą rzeczywistość postrzeganą przez swoich czytelników, słuchaczy lub widzów. Będąc w stanie przedstawić ogólne działania i opinie jednostek i grup oraz stworzyć ludzką percepcję czasów, miejsc i obszarów społecznych, których w przeciwnym razie nigdy by nie poznali, dyskurs medialny wnosi istotny wkład w utrzymanie i zmianę tożsamości, relacji władzy i idei dotyczących świata” (Кулик 2010). Zasoby medialne stały się zasobem publicznym, więc możemy mówić o ukraińskich mediach jako współautorach Euromajdanu.

Współczesna Ukraina miała już pewne doświadczenia w działaniach obywatelskiego nieposłuszeństwa. Warto w tym kontekście wspomnieć o pomarańczowej rewolucji 2004 r., która była reakcją na fałszerstwa podczas wyborów prezydenckich. Decydującym czynnikiem w tych wydarzeniach były jednak działania opozycyjnych polityków, którzy zjednoczyli się i zorganizowali ludzi. W ciągu jednak 23 lat niepodległości nigdy tak dużo nie pisano, nie rozmawiano i nie kręcono wideo o przebudzeniu świadomości narodowej, tworzeniu nowych rzeczywistości i o ludziach, którzy byli gotowi do podejmowania ryzyka, aby bronić swoich poglądów, jak podczas Rewolucji Godności.

Sukces i upadek nowych mediów

Rok 2014 stał się najbardziej trudnym dla dziennikarzy na Ukrainie (zarówno ukraińskich, jak i zagranicznych) czasem: 7 zabitych, 33 porwanych, 47 aresztowanych. W rankingu „Reporterzy bez granic” w 2014 r. Ukraina zajęła 129. miejsce. „Od czasu uzyskania niepodległości w 1991 roku jest to najbardziej trudny okres w historii Ukrainy. Brutalne traktowanie protestujących doprowadziło w końcu do obalenia reżimu Wiktora Janukowycza, a następnie walki w regionie wschodnim przyczyniły się do wzrostu przemocy i innych naruszeń wobec dziennikarzy” – zaznaczono w raporcie tej międzynarodowej organizacji (*Reporters without borders* 2015). Ukraińscy dziennikarze musieli pracować w ekstremalnych warunkach przez cały rok: pod presją ze strony władz podczas Rewolucji Godności, a później mierząc się z przemocą różnych sił na Krymie i wschodniej Ukrainie. „Reporterzy bez granic” wyszczególnili w swoim raporcie, że „prorosyjscy aktywiści, którzy nie uznają rządu centralnego ze względu na jego proeuropejski status”, zadeklaro-

wali na wschodniej Ukrainie „separatystyczne” republiki, a dziennikarze stali się ich „cełami, zostali poddani bezpośrednim atakom, lub nie uzyskali dostępu do terytorium kontrolowanego przez separatystów” (*Reporters without borders* 2015).

W 2014 r. pojawiła się nowa rzeczywistość polityczna, w której ukraińskie media musiały się zorganizować w nowy sposób. Wojna, a na dodatek też wojna informacyjna, której składnikiem jest rosyjska propaganda, a także kryzys gospodarczy, są głównymi czynnikami kształtującymi działalność medialną od 2014 r.

W okresie Euromajdanu stało się dość oczywiste, że tradycyjne media nie radzą sobie z głównym zadaniem – dostarczaniem „gorącej” informacji. Gazety i programy telewizyjne, ze względu na specyfikę tworzenia materiałów, działają mniej sprawnie. W sytuacji szybko zmieniających się wydarzeń media tradycyjne zostały zastąpione przez sieci społecznościowe, gdzie każdy użytkownik mógł wystąpić jako uczestnik i twórca, który informował o wydarzeniach na Majdanie. Ale sieci społecznościowe mają też wady – publikując informację, użytkownik nie bierze za nią żadnej odpowiedzialności, czego wynikiem może być upowszechnienie niepotwierdzonych faktów.

Euromajdan był świadectwem jakościowej transformacji społeczeństwa, co stało się możliwe dzięki wysokiemu poziomowi samoorganizacji. Samoorganizacja w nowoczesnym społeczeństwie jest niemożliwa bez komunikacji i portali społecznościowych, które w pełni zrealizowały tę funkcję. Do najpopularniejszych portali społecznościowych na Ukrainie w 2013 r. należały: Vkontakte, Odnoklasnyki, Facebook i Twitter, w których były stworzone grupy użytkowników zainteresowanych wydarzeniami Euromajdanu. Przyczyniło się to do natychmiastowego rozpowszechnienia wiadomości i tworzenia dyskusji, dawało możliwość oglądania transmisji na żywo, zdjęć i filmów z areny wydarzeń.

Grupę docelową można sklasyfikować w następujący sposób:

- zgodnie z zasadą regionalną, która rozpowszechniała informacje jako ogólnokrajowe („EuroMajdan”, „Euro Revolution”) i lokalne („EuroMaydan Sumy”, „EuroMaydan Lwów”);
- zgodnie z kierunkami działalności. W szczególności społeczność „EuroMaidan SOS” była zaangażowana w udzielanie pomocy prawnej i poszukiwanie zaginionych osób, kwestiami organizacyjnymi zajmował się „Sektor publiczny EuroMaidanu”. Działania kierowców były koordynowane przez „AutoMaydan”, a grupa „Bojkot Partii Regionów” wezwała użytkowników sieci społecznych do ignorowania produktów marek należących do byłej elity rządzącej, podczas gdy „Art-Maidan” stał się kroniką sztuki ludowej na tematy rewolucyjne.

Taka działalność społeczna, obejmująca wszystkie sfery życia publicznego, świadczyła o wysokim poziomie samoorganizacji narodu ukraińskiego, który skupiał się nie wokół polityków, ale wokół idei. Ostatnie dziesięć lat dla narodu ukraińskiego stało się decydujące, ponieważ w tym okresie, pomimo degradacji innych sfer życia (gospodarki, administracji państwowej i bezpieczeństwa), społeczeństwo obywatelskie rosło i formowało swoją pozycję. W kontekście szybkiego rozwoju najnowszych technologii tradycyjne media tracą wiodącą rolę w dostarczaniu informacji, a źródła internetowe, w których informacje są podawane w czasie rzeczywistym, wysuwają się na pierwszy plan.

Odbiorcami takich informacji są zazwyczaj społecznie aktywni obywatele, dla których Internet jest nie tylko źródłem informacji, ale także platformą komunikacji. Sukces organizacji i działania Euromajdanu wynikały między innymi z funkcjonowania sieci społecznościowych jako środka komunikacji z maksymalnym potencjałem w zakresie prędkości i objętości rozproszonych informacji.

Euromajdan zasadniczo zmienił sferę medialną, dzięki niemu pojawił się nowy typ mediów – tworzony przez zwykłych ludzi, którzy publikują informacje na portalach społecznościowych. Facebook i Twitter odegrały podobną rolę w ukraińskich protestach, jak podczas fali protestów Arabskiej Wiosny, a mianowicie stały się platformami koordynowania protestujących i organizowania wydarzeń. Ponadto portale społecznościowe okazały się przestrzenią prezentacji liderów opinii publicznej, którzy wykorzystali swoje strony do publikacji szczegółowych wiadomości z uzasadnieniem swoich pozycji.

Wydarzenia Euromajdanu stanowiły idealny punkt startu dla wielu nowych mediów. Krótko przed rozpoczęciem rewolucji powstały takie kanały internetowe, jak „Hromadske-TV”, „Spilnobaczennia”, „Hrom-TV”, „Espresso-TV”. Ich wyjątkowość polega na tym, że zostały stworzone przez niezależnych dziennikarzy lub po prostu troskliwych ludzi przy minimalnych inwestycjach. Te projekty medialne stały się popularne dzięki ciągłej transmisji online z punktów konfrontacyjnych i wprowadzeniu nowych technologii (transmisja online z telefonu).

Rola środków masowego przekazu w demokratycznych rewolucjach na Ukrainie jest bardzo ważna. Zmiana pozycji mediów, wpływ oligarchów i opór pracowników mediów – to wszystko było częścią rewolucji, która zmieniała nie tylko ukraińskie społeczeństwo, ale także środki masowego przekazu na lepsze. Dziennikarze jako osoby publiczne byli aktywnymi uczestnikami rewolucji i stali blisko jej początków.

Rewolucja ukraińska w 2013–2014 r. zintensyfikowała ważny proces – pojawienie się nowych mediów. Wielu badaczy i dziennikarzy

uważa rok 2013 za najważniejszy w historii rozwoju krajowej telewizji internetowej. W tym roku trzy znaczące projekty telewizyjne zaczęły działać w Internecie: „Hromadske.TV”, „Spilnobaczennia” i „Espresso TV”. Głównym powodem popularności tych inicjatyw było pogorszenie sytuacji politycznej w kraju i niski poziom zaufania do istniejących mediów. Nawet problem całkowitego lub częściowego braku budżetu był na bieżąco rozwiązywany – do transmisji wykorzystywano darmowe platformy, jak na przykład YouTube (Мандрик 2014).

Podczas walk demonstrantów z „Berkutem” w pobliżu administracji prezydenta dziennikarz „Hromadske.TV” Mustafa Nayem transmitował to, co się działo, za pomocą iPhone'a, w ten sposób udostępniając te wydarzenia w trybie online. Pracownicy „Spilnobaczennia” transmitowali wydarzenia z Majdanu przez całą dobę, prowadzili wywiady z artystami, pisarzami i zwykłymi obywatelami, którzy uczestniczyli w Rewolucji Godności. Dziennikarze z „Hromadskiego Radio” robili podcasty z głównymi mówcami kraju i protestującymi aktywistami, publikowali ich w otwartym dostępie. Każdego dnia dziesiątki tysięcy Ukraińców otrzymywały najświeższe i autentyczne informacje z nowych mediów. Jeśli wcześniej większość obywateli oglądała „1 + 1” i „Inter”, to po rozpoczęciu akcji protestacyjnych więcej uwagi zwracano na programy „Espresso TV” i „Hromadske.TV”. Kanały te różniły się od innych szybkością i bezstronnością prezentacji informacji.

Pod wpływem opisanych tendencji w latach 2013–2014 na terytorium Ukrainy pojawiła się nisza dla kanałów telewizyjnych, które od początku były zorientowane wyłącznie na Internet. Przyjrzyjmy się niektórym z tych projektów.

„Hromadske.TV” powstało dzięki inicjatywie Romana Skrypina, dziennikarza i postaci publicznej. Na początku głównym zadaniem Skrypina było gromadzenie ludzi o podobnych poglądach. Znaczącą rolę w tworzeniu przyszłego zespołu odegrała zmiana polityki informacyjnej kanału telewizyjnego „TVi”, co skłoniło dziennikarzy do opuszczenia tego miejsca pracy (*Детектор Медиа* 2013) i dołączenia do zespołu „Hromadske.TV”. Tak więc od początku te media były tworzone przez ludzi z doświadczeniem zawodowym i potrzebną wiedzą, co przyczyniło się do tego, że kanał stał się jednym z najbardziej znanych kanałów telewizji internetowej na Ukrainie. 22 listopada 2013 r. „Hromadske.TV” po raz pierwszy transmitowało na żywo. Niemal wszystkie tematy pierwszego dnia były poświęcone decyzji Rady Ministrów Ukrainy o zawieszeniu przygotowań do podpisania układu o stowarzyszeniu z UE i relacjom z początku akcji Euromajdan. To właśnie te wydarzenia dały główny impuls do popularyzacji kanału i już 1 grudnia około 100 tysięcy

widzów oglądało jego relacje na żywo (*Українська правда* 2017). A już 26 lutego 2014 r. „Hromadske.TV” pozwoliło „Pierwszemu Kanałowi Narodowemu” na transmitowanie swoich bloków informacyjnych. Tak więc projekt internetowy „Hromadske.TV” nawet po wygaśnięciu transmisji online o wydarzeniach rewolucyjnych z Kijowa i innych miast kontynuował swoje nadawanie. Ponadto „Hromadske.Tv” jako jedyne ze wszystkich nowych mediów, które pojawiły się pod koniec 2013 r., było w stanie nie tylko utrzymać pozycję, ale także otworzyć swoje filie w regionach Ukrainy.

Polityka finansowa projektu „Hromadske.TV” opiera się na niezależności właścicieli. Wszystkie fundusze na rozwój kanału i prace zespołu są odbierane od widzów za pośrednictwem crowdfundingu (na platformie „Spilnokoszt” projekt zebrał wymaganą kwotę pieniędzy w ciągu 46 dni ze stu zaplanowanych) i darczyńców nienastawionych na zysk (takich jak Renaissance Foundation lub programy amerykańskiej ambasad na Ukrainie). Sprawozdania finansowe dotyczące otrzymanych środków i wydatków są publikowane przez zespół na oficjalnej stronie internetowej (*Hromadske.ua* 2017). Należy zauważyć, że zgodnie z tymi raportami „Hromadske.TV” nadal otrzymuje większość środków od organizacji charytatywnych, a tylko nieznaczny odsetek od odbiorców.

Następny projekt – „Spilnobaczennia” po raz pierwszy pojawił się na ukraińskiej scenie medialnej w 2013 r. Historia powstania „Spilnobaczennia” pod wieloma względami jest podobna do historii „Hromadske.tv”. Wśród założycieli projektu byli znani działacze publiczni (Edik Kurgansky, Bogdan Puhnyak), politolodzy (Bogdan Babych, Oleksandr Kajurin), przedsiębiorcy (Lina Klebanova), dziennikarze, blogerzy (*Spilno.TV*). Wszystkich łączyła aktywna postawa społeczna i chęć zmiany w mediach i przestrzeni politycznej.

Przez pierwsze kilka miesięcy projekt działał raczej jako zespół ludzi z podobnymi poglądami, a nie jako media. Idea „Spilnobaczennia” skupiała wokół siebie obywateli nieobojętnych na dyskusje na różne ważne tematy społeczno-polityczne. Takie spotkania miały dwa formaty: pierwszy opierał się na transmitowanej na żywo dyskusji z zaproszonymi ekspertami, a drugi był dostępny dla wszystkich, którzy chcieli podzielić się swoimi przemyśleniami.

Bezpośrednia reorientacja „Spilnobaczennia” z platformy dyskusyjnej na media nastąpiła w pierwszym miesiącu Rewolucji Godności. Podobnie jak „Hromadske.TV”, uczestnicy i wolontariusze „Spilnobaczennia” organizowali transmisje na żywo z Majdanu Niepodległości. W pierwszym tygodniu projektu ich kanał w serwisie Ustream był oglądany przez 100 000 widzów, a pod koniec 2013 r. liczba ta osiągnęła

15 milionów (ogólna liczba wyświetleń, a nie liczba unikalnych odbiorców) (*Spilno.TV*).

Oprócz tego zespół „Spilnobaczennia” zorganizował transmisję wiadomości o wydarzeniach na Majdanie dla zagranicznej publiczności. W maju 2014 r. Grupa inicjatywna „Spilnobaczennia” została podzielona na oddzielne projekty: „Spilnobaczennia” i „Spilno.TV”. Pierwszy projekt był aktywny do 2016 r., drugi jest aktywny do dziś. W ramach swojej działalności dziennikarze zajmowali się relacjonowaniem przebiegu okupacji Autonomicznej Republiki Krymu i początku wojny na wschodzie Ukrainy. W swojej pracy „Spilno.TV” wykorzystuje nie tylko serwis Ustream, ale także YouTube.

Historia tworzenia „Espresso TV” ma jedną istotną różnicę w stosunku do dwóch poprzednich projektów: kanał natychmiast skupił się na klasycznym modelu i miał w planach klasyczny sposób nadawania. Ze względu jednak na szereg okoliczności (w tym opozycyjność założycieli do ówczesnych władz oraz wizualne podobieństwo do marki TRK „Ukraina”) na początku swojej pracy wybrano Internet jako główny kanał przekazywania informacji. Projekt „Espresso TV” rozpoczął swoją działalność jesienią 2013 r., na początku wydarzeń Rewolucja wartości firmy. Na początku nosił nazwę „News-TV” (*Детектор Media* 2013).

Sukcesy kanałów „Hromadske.TV” i „Spilnobaczennia”, ale też problem z otrzymaniem licencji stały się kolejnymi czynnikami, które skłoniły redakcję „Espresso TV” do transmisji w Internecie. Dziennikarze tego kanału też działali na sposób podobny do innych nowych mediów – prowadzili transmisje na żywo z wydarzeń na Majdanie za pośrednictwem serwisu YouTube. Po pewnym czasie projekt rozszerzył się i prowadził własny portal internetowy z adresem *espresso.tv*. Rok po starcie projekt otrzymał licencję na transmisję cyfrową i stał się klasycznym kanałem telewizyjnym. Należy zauważyć, że w 2017 r. miała miejsce redystrybucja aktywów kanału, po czym wśród współwłaścicieli pojawił się były premier Ukrainy Arsenij Jaceniuk i żona Ministra Spraw Wewnętrznych Ukrainy Inna Avakova (*Радіо Свобода* 2017).

Podsumowanie

Proklamacja niepodległości Ukrainy zmieniła wszystkie sfery działalności w państwie, w tym media. Stworzenie mechanizmów rynkowych i nowego systemu prawnego pozwoliło rozwijać się konkurencji, znosiło ograniczenia wolności słowa i sowiecką cenzurę.

Co prawda, media ciągle pozostawały pod wpływem czynników politycznych. Ustawodawstwo w sektorze mediów wypracowało wysokiej jakości dokumenty regulacyjne, ale ustawy te były często stosowane wybiórczo lub zupełnie ignorowane. Silny wpływ na kształt rynku medialnego miały czynniki ekonomiczne, ponieważ w kraju istniały finansowo-polityczne grupy, którym podlegały środki masowego przekazu. Dawało to pole do tworzenia ukrytej reklamy.

Oprócz ukrytych reklam ukraińskie media doświadczyły wpływu innego zjawiska – temników, czyli tworzonych dla ukraińskich redakcji dyrektywnych dokumentów, które zawierały szczegółowe instrukcje dotyczące komentowania wydarzeń politycznych na Ukrainie. Kolejna kwestia to czynniki psychologiczne jako spadek sowieckiej przeszłości. Izolacja informacyjna spowodowała całkowity moralny upadek sfery publicznej.

Wpływ na kształtowanie się nowych mediów miał czynnik konwergencji, czyli zacieranie granic między telekomunikacją, radiem, telewizją i innymi mediami.

Lata 2010–2013 na Ukrainie cechowały się kryzysem tożsamości. Społeczeństwo było podzielone na dwie części – pierwsza dążyła do członkostwa w Unii Celnej (a zatem do budowania partnerskich relacji z Rosją), a druga popierała rozwój Ukrainy w kierunku Unii Europejskiej. Taka sytuacja była rezultatem prorosyjskiej polityki ówczesnej władzy, a najskuteczniejszym sposobem wpływu na ludzi było korzystanie z zasobów medialnych. Prorosyjskie media na Ukrainie formowały swoją wizję wydarzeń w Rosji i na Ukrainie, deformując światopogląd Ukraińców.

Wydarzenia Euromajdanu całkowicie zmieniły sytuację, kładąc kres kryzysowi samoidentyfikacji narodowej. Media nie tylko odzwierciedlały, ale także tworzyły te zmiany, równocześnie doświadczając restrukturyzacji. Pojawił się nowy typ mediów – tworzyli je zwykli ludzie, którzy korzystając ze swoich profilów na portalach społecznościowych, upowszechniali informacje o wydarzeniach, komentowali i dzielili się refleksjami.

Oprócz tego Euromajdan dał początek wielu nowym mediom, a szczególnie „Hromadske-TV”, „Spilnobaczennia”, „Espresso TV”. Wszystkie one są wyjątkowe dlatego, że zostały stworzone przez niezależnych dziennikarzy lub ludzi bez odpowiedniego wykształcenia przy minimalnym nakładzie finansowym, bez wsparcia grup oligarchicznych czy politycznych. Jeszcze jedna cecha – wszystkie uzyskały popularność przez nieprzerwaną transmisję online z punktów zapalnych.

Co prawda, miało to swój wpływ na specyfikę pracy dziennikarzy, którzy musieli działać w ekstremalnych warunkach, najpierw podczas

Rewolucji Godności, a później transmitując wydarzenia na Krymie i wschodniej Ukrainie. Oprócz tego ukraińscy dziennikarze mieli jeszcze jedno zadanie – walkę w wojnie informacyjnej, którą prowadzi Rosja przeciwko Ukrainie. Dlatego przeobrażenia krajobrazu medialnego na Ukrainie nie jest procesem łatwym. Zmiany te są bardzo duże i nieodwracalne – jak zmiany w społeczeństwie ukraińskim.

Literatura

- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, DzU 1977, nr 38, poz. 169.
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, DzU 1977, nr 38, poz. 167.
- Negotiating the news: Informal State Censorship of Ukrainian Television*, 2003, „Human Rights Watch”, Vol. 15, No. 2.
- Transparency International вбачає в законі Колесніченка-Олійника інструмент пенсії*, 2014, „Українська правда”, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/17/7009795/> (dostęp: 13.10.2020).
- Universal Declaration of Human Rights, *United Nations, 1948*, art. 19, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (dostęp: 13.10.2020).
- World Press Freedom Index 2015*, „Reporters without borders”, <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2015> (dostęp: 10.09.2020).
- Грабовський С., Лосев І., 2013, *Українська ідентичність: проблеми та виклики*, „День”, <https://day.kyiv.ua/uk/article/tema-dnya-cuspilstvo/ukrayinska-identichnist-problemita-vikliki> (dostęp: 13.10.2020).
- «Громадське телебачення» о 14:00 починає своє мовлення із євромарафону, 2017, „Українська Правда”, <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002741/> (dostęp: 10.09.2020).
- Довженко О., 2018, *Медведчук і медіа: коротка історія взаємин*, „Детектор Медіа”, <https://detector.media/infospace/article/141672/2018-10-10-medvedchuk-i-media-kоротka-istoriya-vzaemin> (dostęp: 13.10.2020).
- Журналісти ТВі вирішили піти з каналу (ЗАЯВА)*, 2013, „Детектор Медіа”, <https://detector.media/community/article/81305/2013-04-29-zhurnalisti-tvi-virishili-piti-z-kanalu-zayava/> (dostęp: 21.09.2020).
- Закон України Про авторське право і суміжні права, ВВР 1994, № 13, ст. 64.
- Закон України Про видавничу справу, ВВР 1997, № 32, ст. 206.
- Закон України Про державну таємницю, ВВР 1994, № 16, ст. 93.
- Закон України Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, ВВР 1993, № 1, ст. 1.
- Закон України Про інформаційні агентства, ВВР 1995, № 13, ст. 83.
- Закон України Про інформацію ВВР 1992, № 48, ст. 650.
- Закон України Про науково-технічну інформацію, ВВР 1993, № 33, ст. 345.
- Закон України Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації, ВВР 1997, № 49, ст. 299.
- Закон України Про рекламу ВВР 1996, № 39, ст. 181.

- Закон України Про телебачення і радіомовлення, ВВР 1994, № 10, ст. 43.
- Кіпіані В., 2002, *Князь тьми та темників*, „Національна безпека і оборона” №11 (35).
- Конституція України, Кабінет міністрів України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (dostęp: 13.10.2020).
- Міков А., *Створили Україну в своїх головах*, Facebook, 19 січня 2015 г., <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=785468748203947&set=a.572806569470167.10737%2041856.100002224870984&type=1&theater>] (dostęp: 13.10.2020).
- Список постраждалих журналістів під час сутичок 19 січня-5 лютого (оновлюється, 80 випадків)*, 2014, „Інститут масової інформації”, <https://imi.org.ua/articles/spisok-postrajdalih-jurnalistiv-pid-chas-sutichok-19-20-sichnya-onovlyuetsya/> (dostęp: 11.10.2020).
- Степико М., 2011, *Українська ідентичність: феномен і засади формування*, Національний інститут стратегічних досліджень, Київ.
- Трохи про Спільнобачення*, „Spilno.TV”, https://web.archive.org/web/20160505073838/http://spilnotv.com/wp-content/uploads/2014/03/SpTV_-_Briefly_on_Spilnobachennia.pdf, (dostęp: 10.09.2020).
- Україна посіла 129 місце у Всесвітньому індексі свободи слова «Репортерів без кордонів»*, 2013, „Media Sapiens”, http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/world_journalists/ukraina_posila_129_mistse_u_vsesvitnomu_indeksi_svobodi_slova_reporteriv_bez_kordoniv/ (dostęp: 12.10.2020).
- Яценюк став співвласником телеканалу «Еспресо.TV»*, 2017, „Радіо Свобода”, <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28680453.html> (dostęp: 10.09.2020).

Influence of Euromaidan and the Revolution of Dignity on the creation of new media in Ukraine

Abstract

The process of changing the media landscape in Ukraine cannot be called simple. At the same time, these changes are very large and irreversible - as well as changes in Ukrainian society. This paper deals with the issues related to the present media landscape of Ukraine and the factors that influence it. The work describes the relationship between the media and the events of Euromaidan and the Revolution of Dignity, as well as the identity crisis that led to the events of 2013–2014 in Ukraine. The role of the mass media in the democratic revolutions in Ukraine is very important. The changing position of the media, the influence of the oligarchs, and the resistance of media workers - all of this was a part of the revolution that changed not only Ukrainian society but also the mass media for the better. Journalists, being public figures, were active participants in the revolution and stood close to its roots. Admittedly, this had an impact on the specifics of the work of journalists who had to operate in extreme conditions, first during the Revolution of Dignity, and later broadcasting events in Crimea and eastern Ukraine. The events of the Euromaidan completely changed the situation, putting an end to the crisis of national self-identification. The media not only reflected on but also created these changes while experiencing restructuring. A new type of media has emerged – are ordinary people who, using their profiles in social networks, acted to spread the information about events, commented on them, and shared their reflections.

Key words: Media landscape, Euromaidan, the Revolution of Dignity, online media, hybrid war, public broadcasting, Internet TV, social media